

val való szakítás, sőt a gyilkosság is, ám a regény csak díszletként tudja felidézni a realitást, a külső valóságot. Epikailag tehát csak a jelenség szintjén kapcsolódnak ezek a momentumok Kalenda és a többiek sorsához, egy-egy jelenet során pillanatnyi érvénnyel éreztetik hatásukat, de legnagyobb részét a realizisztikus metszetregények sablonjainak benyomását keltik. Epikai terük nincs, noha elsősorban ezeknek az elemeknek kellene kialakítaniuk azt a bizonyos prózai közeget, amely már nemcsak pusztá „játéktér”, hanem valóságos „világtartalom”, a hősokeket lendítő vagy visszafogó, de sorsukat kívülről is poetizálni képes minőség. A ki nem dolgozott sémák így egyfajta publicisztikus realizmust kölcsönöznek a műnek, amely pedig csak külsődlegesen képes áthidalni a társadalmi és személyes övezeteket.

Végül is ne essünk azért tévedésbe: a *Szeretők és szerelmesek* nem rossz regény. Balázs pályatársai közül még mindig sokan csak közelítik az értékeit. Mindazonáltal sokat szemléltethet a gyakran emlegetett móríci epikai formától meglehetősen eltávolodó, egyéni prózatípus pozitív és negatív jegyeiből. Talán nem lesz tanulságok híján, hogy ezúttal az utóbbiak vannak többségben. (*Szépirodalmi, 1978.*)

KULCSÁR SZABÓ ERNŐ

Vita egy fülszöveggel

RENDRAGYÓ RECENZÍÓ SZENTI TIBOR A TANYA CÍMŰ KÖNYVÉRŐL

Mindenekelőtt magát a szerzőt szeretném rávenni: ne higgyen saját könyve fülszövegének. Én eleinte hittem neki, hiszen a Gondolat Könyvkiadó igencsak reprezentatív kiállítású, magas példányszámú kiadványát tartottam a kezemben, s miért ne higgyek épp a Gondolat hitelében, megbízhatóságában? Emiatt is kezdtem igen nagy, mondhatnám felfokozott érdeklődéssel a könyv olvasásához. De aztán rádöbentem: a fülszöveg nem eligazít, hanem félrevezet.

Igaz, már a második mondatnál gyanút kellett volna fognom, ott, ahol a tanyai településformát a fülszöveg fogalmazója „ősi magyar”-nak nevezi. Úgy ősi magyar a hódmezővásárhelyi, közelebből kopáncsi tanya, ahogy ősi magyar pusztá a Hortobágy. Annyiféle téves eszme tapad az ilyesféle fogalmakhoz („ősi-magyar”), hogy még jóideig fogunk hadakozni ellenük. Persze, hozzáértő kutató elmék sem tudnak egymással egyezségre jutni ebben a bonyolult kérdés-gubancban. Vannak, akik a XX. századi magyar tanya őseit a hajdani pásztorzállásokban látják, vannak, akik a magyar mezőgazdasági tanya kialakulását az árutermeléssel — mezőgazdasági árutermeléssel — magyarázzák. Én az utóbbiak közé tartozom. Más képlet ugyanis, mert más gazdasági és társadalmi szükségletet elégít ki a régi pásztorzállás, és megint mást a mezőgazdasági tanya. Mezőgazdaságunk, állattenyésztésünk történelmileg kialakult más-más korszakának képződményei, nem lehet őket egy kalap, stílszerűben, egy tető alá hozni, még akkor sem, ha a tető anyaga ugyanaz: nád, zsup, netán kukoricakóró.

A szerző, Szentí Tibor — ez is furcsaság, de nem az ő hibája — egyáltalán nem is vállalja az állásfoglalást, nem érinti ezt az évtizedek óta dúló tipológiai vitát, amit a fülszöveg egyetlen fölényes odavetéssel elintéz. „Ősi magyar”. S írja ezt egy olyan könyvről, amely — ismétlem —, nem nevezi ősi magyarnak a kopáncsi tanyavilágot, amelyről szól. Nem is nevezheti, hiszen a könyvből már az első oldalakon kiderül, hogy a kopáncsi tanyavilág százéves sincs. S mégis, a fülszöveg azt ígéri, hogy ez a könyv „választ keres arra a kérdésre, hogyan bontakozott ki, indult virágzásnak,

majd kezdett hanyatlani, sőt pusztulni ez az ősi magyar életforma". Nos, a könyv, minthogy nem is keres, nem is ad választ a fõnt említett kérdésre. A könyv egészen egyszerűen arra vállalkozik, hogy alapos és szorgos családfakutatással, értelemes néprajzi érdeklõdéssel megszólaltassa a maga témáját: a szerzõ felmenõinek tanyára kerülését, meggyõkeresését, a család széthullásának, a kopáncsi tanyavilág kialakulásának és lassú felbomlásának krónikáját. S minthogy mindvégig megmarad ebben a körben, nem is róható fel neki, hogy nem elégíti ki a fülszövegben ígért ígényeket. Ha egyszer nem arról íródott!

Ez az elsõ meggondolásra késztetõ döccenõ a fülszövegben. Más kiadványokban is elfordul, hogy a könyv nem azt tartalmazza, amit a fülszöveg nagy csinnadrattával beígér — de a mi esetünkben az eddigi csekélyke apróság ahhoz képest, ami ezután következik. S mindezt azért teszem szóvá, mert a könyv egy tudományos jellegû könyvkiadónál jelent meg, ahol mégiscsak jobban meg kellene gondolni, mit jelentenek a fülszövegben szóba hozandó fogalmak. Lássuk a medvét.

„A könyv messze túllépi a hagyományos szociográfiai leírások kereteit — gondolkodik és gondolkodtat, nyugtalan és nyugtalanít.” Ebbõl a sanda mondatból a józan, ámbár gyanútlan olvasó akár arra is következtethetne, hogy ez a könyv azért lépi túl a hagyományos szociográfiákat, mert gondolkodik és gondolkodtat, nyugtalan és nyugtalanít. A logika világos: a túllépés azért következik be, mert a hagyományos szociográfia nem rendelkezett ezekkel az erényekkel. Azt hiszem, a „hagyományos” szociográfiának effajta leminõsítésével, böcsmérlésével nemigen találkozzunk manapság a mai magyar irodalmi életben — könyvkiadásban. Különösen szemet szûrõ ez épp a Dél-Alföldön, a hódmezõvásárhelyi határban, Kopáncson települt tanyák krónikájáról szóló könyv fülszövegén. Soroljam-e azokat a szerzõket, könyveket, amelyek hazánkban errõl a sarkáról — Viharsaroknak is nevezik — hoztak hagyományos szociográfiai modorban „leírásokat”, amelyek igenis gondolkodtatnak és nyugtalanítottak? Sõt — lázítottak? A szerzõ iránti tapintatból nem szembeisítem ezt a könyvet — Szentí Tiborét — az imént említett hagyományos leírásokkal, hiszen bizony le kellene írni, ha nem lenne bûnös nyelvficam, hogy az õ könyve — ha ebbõl a szempontból nézzük — messze „*atullépi*” a hagyományos szociográfiai leírások kereteit. De nemcsak tapintatból kell a szembeisítést elhanyagolni: a szerzõ nem is vállalkozott rá, hogy nyomába eredve messze túllépje az említett könyvek színvonalát, tematikáját, kereteit — valami másra vállalkozott: mint említettem, családkrónikára, néprajzos ihletettséjú, aprólékos tárgyi leírásokra. Ne legyünk tehát igazságtalanok: ne kérjük tõle számon azt, amit nem akart teljesíteni. S ha a könyvkiadó érdemesnek tartotta arra, hogy a könyvet kiadja, lelke rajta, de akkor meg minek vezeti zsákutcába az olvasót a szociográfia emlegetésével, mellé biggyeszítve a manapság inkább megbélyegzésnek minõsülõ „hagyományos” jelzõt.

Furcsa dolog jut eszembe a gondolat emlegetésével kapcsolatban. Hogy tudniillik a könyv „gondolkodik és gondolkodtat”. Kérdezem: érdemes olyan könyvet kiadni, amely nem gondolkodik és nem gondolkodtat? Szeríndem nem érdemes. Nem szabad. Ám ha a könyv megjelenik, mert épp a Gondolat-ról elnevezett kiadó érdemesnek tartotta rá, hogy kiadja, miért kell külön érdeméül felemlégetni, hogy gondolkodik és gondolkodtat? Ha nem így volna — azt kellene emlegetni, hogy nem gondolkodik, tehát nem gondolkodtat. Akkor meg viszont nem érdemes a kiadásra. Ördögi kör. Elgondolkodtató.

Bizony, sem a szerzõnek, se a könyvnek nem tett jó szolgálatot ez az olcsó reklámfogás a fülszövegben. Mert, továbbra is az idézett mondat fölött tûnõdve megállapíthatjuk: a hagyományos szociográfiai leírásoknak (ez is, ez a „leírás” kifejezés!) volt és van, mert ma is létezik („Magyarország felfedezése”) egy olyan jellegzetessége, hogy társadalmi összefüggéseket világít meg, gazdasági, politikai régiókban „gondolkodik” — sõt, ez a lételeme. Nos, ha Szentí Tibor könyvét efelõl fogjuk valótóra — mert a fülszöveg erre ösztökél —, akkor is csalódnunk kell. A leszûrhetõ eredmény: igen kevés az erre irányuló buzgalom benne. De hát hányadszor ismétel-

jem: ne higgyünk a fülszövegnek, ez a könyv nem a fülszöveg keltette kívánalmakat akarja kielégíteni. Arról szól — amiről. Nem többről.

Alkalom kínálkozott volna pedig, hogy a tanyavilág átfogóbb összefüggéseinek, elmúlásának, felbomlásának társadalmi és földrajzi eredetű szálait felfejtse: a könyv utolsó harmadában a szerző elindul, hogy viszontlássza elődei egykori kopáncsi tanyáját. Eközben tanyasi emberekkel, szomszédokkal találkozik — kivallatja őket; igen érdekes — fényképen is rögzített — portrék kerekednek ki ebből a „felfedező” útból. De minthogy a szerzőnek nem volt szándékában átfogóbb képet adni a tanyavilág megszűnésének — vagy továbbélésének — kérdésköréről, meg is marad a kopáncsi keretekben, nincs kitekintése más tájakra, más tanyaminőségekre, így hát az általa fényképezett és megírt kép nem általánosítható az egész magyar tanyavilágra. Holott a nagyigényű cím: *A tanya*, meg a nagyigényű fülszöveg mintha ezt ígérné. Az ígéret azonban teljesítetlen marad — mert a szerző azt írta meg, amit akart, nem azt, amit a cím, meg a fülszöveg ígér.

Nem vagyok szakmabeli, így hát nem tudom megmondani, hogy a tárgyi néprajz művelői számára mi újat mond Szentí Tibor könyve. Annyi bizonyos előttem is azonban, hogy a szerző — bár nem hivatásos néprajzos — amatőr módon igen erős elhivatottságot érez a tárgyi s itt-ott a szellemi néprajz iránt. Bizonyítja ezt az is, hogy a könyv végén található irodalomjegyzékben négy olyan kéziratossá mûre is hivatkozik, amelyet ő maga írt. Ezek — címükről ítélve — néprajzi tárgyúak. A fülszöveg a könyvnek erre a néprajzi jellegű kitéréseire — holott bőven van belőlük — viszont nem hívja fel a figyelmet. Nem tudom, miért.

Azt azonban megtudhatjuk, hogy Szentí Tibor könyve „alapvető dokumentum és letehetetlen olvasmány”. Valóban vannak benne irodalmi ihletésű részletek, írói fantáziára valló megfigyelések — itt van például egy felakasztott kutya esete. Nem akarok gúnyolódni ezen az írói fantázián, nem kezelhetem lenézően egy pályakezdő társam művét — de elnézően sem, ha a fülszöveg már ennyire felpiszkálta igényemet. Nos, egy magára maradt öreg tanyasi paraszt — nem hajlandó fiaihoz költözni a városba — megkapja a fiaitól az otromba búcsúmondatot: „Ha maga jobban szereti a tanyáját, mint minket, akkor dögöljön mög itt!”

A magára maradt öreg ember — mennyi van ilyen — felmegy a padlásra, belefekszik a jóelőre megvásárolt koporsóba s ott, tanúk nélkül, emlékeit idézgetve — meghal. Tanú nincs, ám a szerző pontosan tudósít, mit hogyan cselekedett, mit énekelgetett, mit gondolt az öreg. Sőt, nemcsak ilyesmiket tudunk meg, hanem azt is, hogy egy felakasztott kutya mit gondol magában. Meghalása előtt ugyanis az öreg a kútgém végére felakasztja a házörző kutyát. „Az élet, az ösztön utolsó, kétségbeesett erőlködésével az állat lába görcsösen felrándult, mintha a szoros kötelet igyekezne meglazítani, de amikor a vödör odalent a vízbe csobbant, fölfogta, hogy ennek így kell lennie. Tagjai lassan elernyedtek, s a test élettelenül himbálózott a levegőben.” Ami a tanyakérdést, illetve a tanya ismeretét illeti, elég öreg rókának szoktak emlegetni, magam is akasztottam tanyán kutyát, de szeretném látni azt a kutyát, amelyik — akár tanyán, akár városban — akasztás közben fölfogja, hogy ennek így kell lennie. Ha a fülszöveg az ilyenfajta irodalmias betétre gondol, amikor remek, láttató stílust, alapvető dokumentumot és letehetetlen olvasmányt ígér és emleget, akkor megint azt kell mondanom: a fülszöveg félrevezet, nem az van a könyvben, mint amit a fülszöveg ígér.

Így tehát könnyű a summázat: vagy a fülszöveghez méltó könyvet, vagy a könyvhöz illő fülszöveget kell írni.

MOCSÁR GÁBOR